KONSERVATISM

Tid efter annan sägs det att saken är avgjord, att de riktigt stora meningsmotsättningarna om hur samhället bör organiseras har försvunnit, att ideologierna, kort sagt, är döda. Men tid efter annan har tanken om ideologiernas död kommit på skam. Knappt hade Tingsten på 1950- och 60-talen lanserat tanken att ideologierna var döda, att vi nu levde i en ideologisk idyll, så antändes en kritisk diskussion om samhällets grundritning bland ungdomar och arbetare i hela västvärlden. På 1980- och 90-talen har tankar om ”historiens slut” och politikens ”enda väg” gjort sig breda.

Men samtidigt tycks den kritiska ideologiska diskussionen bara växa i styrka: på senare år har högerextrema rörelser – med tankegods som ibland går att knyta till mellankrigstidens fascism – gjort sig gällande. Den feministiska traditionen har på senare tid exploderat i kritiska analyser av grundläggande strukturer i våra samhällens sätt att fungera. En helt ny sorts internationella rörelser som kritiserar världsekonomin har just sett historiens ljus. Mycket tack vare Internet har globala kritiska opinioner kunnat organisera sina analyser och aktioner mot ett globalt system: kapitalismen. Och i många länder går en politisk ideologi som vänder upp och ned på människans förhållande till djuren hand i hand med spektakulära politiska aktioner.

Varför utropas då med jämna mellanrum ideologiernas död? Ja, kanske är det segrarna som talar! Kanske har de grupper som har mest anledning att vara nöjda med hur samhället för närvarande är organiserat något att vinna på att saken skulle vara ur världen, att det inte längre finns någonting att bråka om. Att alla, även motståndarna, nu insett att just det här sättet att ha det på i samhället är det bästa. Retorik alltså, till förmån för de egna åsikterna, som för tillfället råkar vara dominerande.

Kanske är tesen om ideologiernas död också en sorts besvärjelse, som bär på minnet av fruktansvärda händelser? Politiska ideologier är ju på intet sätt några oskyldiga saker. De har eldat på mardrömslika krig. De har motiverat mord på miljoner och miljoner människor. De har, sedan de för ett par århundraden sedan, klev in på scenen som distinkta tankesystem i konflikt med varandra sannolikt orsakat de allra mest fruktansvärda katastrofer som människan varit ansvarig för, någonsin. Så kanske är osanningen att ideologierna är döda möjlig att tolka som en vädjan om att vi ska vara nöjda med vad vi har, eftersom de stora förändringsförsöken har en tendens att orsaka förintelse och död?

Hur som helst växer intresset för politiska ideologier hos ungdomar, fackföreningar och hos folk i allmänhet. Och ett allt större intresse för ideologiska frågor är naturligtvis bara att applådera. För hur skulle vi annars ha det med våra liv, våra samhället, ja vår historia? Naturligtvis måste vi medborgare tänka så skarpt vi bara kan på hur vi vill och kan ha det. För att sedan bryta våra tankar mot historisk erfarenhet. Alternativet vore ju att kastas fram och åter på den historiska slumpens vågor, eller att helt enkelt hamna i händerna på dem som har modet och kraften att påstå att det är deras idéer som ska prägla det framtida samhällets organisation.

Avsikten med Bildas bokserie om politiska ideologier är därför inte att på något enkelt sätt döma i ideologiska frågor. De olika politiska ideologierna ska behandlas med respekt, med

siktet inställt på att vaska fram det klokaste de har att säga oss just nu i början av 2000-talet.

En mängd ismer strider om våra själar och därmed om hur våra samhällen bör vara organiserade. Men våra själar består också till stora delar redan från början av politiska ideologier. Våra tankeredskap – ja vi själva! – är resultaten av århundraden av strider mellan ismerna.

Våra politiska synsätt har nämligen en tendens att bli en del av vår identitet. Socialister värjer sig med hetta mot att bli kallade liberaler eller konservativa och tvärtom. Men knackar man lite på orden och ser vad som döljer sig under dem så framträder en mer komplex bild: Människors politiska uppfattningar är för det mesta *blandningar* av attityder och argument från *olika* politiska ideologier. Envetna socialister är ändå på stora samhällsområden i grund och botten anhängare av liberal valfrihet och riksdagens allra tuffaste liberaler är ändå i själ och hjärta övertygade om att planhushållning är det enda rätta på många områden, till exempel när det gäller det allra viktigaste, det som betingar allt det andra i samhället, som produktion av lagar och rättskipning.

Om man laddar ur sig sina mest spontana känsloreaktioner på olika ideologier är det enkelt att se att nästan alla har någonting vettigt att komma med, ja att vi själva, utan att kanske närmare tänka på det, faktiskt redan har tagit till oss idéer också från de ideologier som vid första påseendet tycks oss mest främmande. Tycker du att kvinnor ska behandlas lika väl som män? Att de viktiga besluten ska fattas kollektivt och demokratiskt? Att det är orätt att plåga djur? Att man bör vara försiktig snarare än att vidta drastiska samhällsförändringar vars konsekvenser man inte riktigt kan överblicka? Att det är riktigt att i första hand främja just det egna landet? Att det är rimligt att varje människa får bestämma över sådant som bara berör henne själv? Ja i så fall svävar skärvor av en mängd ismer omkring i ditt medvetande. I något avseende är du både feminist, socialist, djurrättsförespråkare, konservativ, nationalist och liberal.

Naturligtvis är ambitionen med bokserien Bildas Ismer också att belysa de olika ideologierna i ett kritiskt ljus. Att avlocka dem deras motsägelser, deras svaga punkter, deras tveksamma värderingar och falska antaganden om hur verkligheten ser ut. Men också här är tonen tänkt att vara prövande, eftertänksam. Den som skrivit boken ska inte dömande tala om för läsaren vad det är för fel på en viss ideologi, snarare prövande lägga fram sitt förslag till kritik i en anda av dialog med läsaren, som själv drar egna slutsatser på samma sätt som den som skrivit.

Den enklare typen av ofta aggressiv propaganda som genomströmmar mycket av politiken så som den framskymtar i massmedierna är främmande för bokserien. I en tid då massmediekoncentrationen ger stor opinionsmässig makt åt de stora tidningshusens tvärsäkra ledaravdelningar kanske det folkliga motdraget består i att helt enkelt småle åt all tvärsäkerhet när det gäller svåra frågor. Allra gladast skulle vi bli om bokserien om politiska ideologier blev en liten del av en jättelik folkhögskola som alltmer fjärmade folket från alla auktoriteter till förmån för ett uppfinningsrikt eget tänkande.

Kanske finns det skäl att tro att vi lever i en epok som går en tid av ökad saklighet till mötes. Sannolikt har Sovjetunionens fall och det kalla krigets slut befriat den ideologiska diskussionen från en rad låsningar. Där det tidigare på var och en fanns ett starkt grupptryck att ta ”rätt” ställning till någon ism, är det idag istället möjligt att vara mer sakligt prövande, att inte så snart fördöma eller hylla. Kanske kan vi idag för första gången på länge ta oss tid att ordenligt tänka efter innan vi vet vad vi tycker. Därmed har vi också chansen att bli inte så lite överraskade över vad vi kommer fram till att vi tycker, egentligen.

Det är i alla fall en av tankarna bakom Bildas Ismer. Ingenting är längre självklart. Låt oss tänka efter.

Avsikten med frågorna som följer är att ge både studiecirklar och enskilda läsare hjälp med detta.

Kapitel 1. Historiskt om konservatismen

1. Författaren tecknar i grova drag uppkomsten av rörelser, som betecknat sig själva som konser-vativa. Känner ni igen beskrivningen? Finns det något ni skulle vilja lägga till? Eller dra ifrån? Vad som tecknas är en snävt västerländsk historia – kan en motsvarande historia tecknas för övriga världen?
2. Författaren skiljer med stöd hos den italienska politiska tänkaren Bobbio mellan höger och vänster i politiken. Han hävdar att ju mer långtgående en rörelse är i sina jämlikhetssträvanden, desto längre till vänster står den. Är det också så ni använder uttrycken ”höger” och ”vänster” i politiska sammanhang? Är detta sätt att använda uttrycken fruktbart?
3. Författaren skiljer mellan rörelser som är radikala och rörelser som är konservativa. Den konservative värnar om det bestående, för att det är bestående, utan avseende på hur det ser ut. Den som är radikal är beredd att i grunden ändra världen. Är det så ni själva använder uttrycken ”konservativ” och ”radikal”? Tycker ni det är ett fruktbart sätt att använda uttrycken?
4. I politiska sammanhang är det vanligt att säga (oftast) om sig själv att man är ”progressiv” och (oftast) om andra att de är ”reaktionära”. Författaren förkastar detta språkbruk som tämligen meningslöst. Brukar ni själva använda dessa uttryck? Vad lägger ni i så fall in i dem?

Kapitel 2. Den konservativa attityden

1. I det här kapitlet karaktäriseras den konservativa attityden så att den kommer att kännetecknas av en önskan att hålla fast vid det existerande, välbekanta och väl etablerade, just för att det är existerande, välbekant och väl etablerat. Författaren tycks mena att den attityden faller sig naturlig för oss i många sammanhang, som inte direkt har med politik att göra. Har han rätt i det? Kan ni tänka er sammanhang där ni själva skulle tendera att resonera i enlighet med den konservativa attityden? Ge exempel!
2. Författaren skiljer mellan två huvudtyper av argument för att den konservativa attityden skulle vara välmotiverad, pragmatiska argument och idealistiska. Är den skillnaden begriplig? Finns det andra slags argument, som inte faller inom dessa två kategorier?
3. Enligt författaren är det rimligt att tänka sig att två konservativa personer kan bli djupt oense i en politisk fråga. Delar ni denna uppfattning? Kan ni i så fall ge andra exempel på samma sak?
4. Enligt författaren finns det konservativa personer, som sätter en ära i att inte argumentera för sin sak. De anser till och med att det kan vara farligt att försöka underbygga den konservativa attityden med argument. Vad tycker ni själva om ett sådant förhållningssätt? Kan ni tänka er något sammanhang, där ni själva skulle resonera på det sättet? Ge i så fall exempel!

Kapitel 3. Lag och ordning

1. Författaren avvisar i princip den radikala drömmen om ett frihetligt samhälle, helt befriat från statligt tvång. Delar ni författarens pessimism?
2. En viktig tanke i kapitlet är att förnuftiga egoister i vissa situationer råkar illa ut. Fångens dilemma ska illustrera detta. Kan ni ge ett eget exempel på samma sak?
3. Enligt författaren hamnar människor ofta i ett slags generaliserade fångens dilemmasituationer, där många personer var och en handlar enligt sina egna mål, inte kan påverka varandras handlande, och där det går illa för dem alla. Stämmer det? Kan ni ge egna exempel på samma sak?
4. Enligt Hobbes kan en järnhård stat tvinga oss till det samarbete vi behöver men inte frivilligt söker med varandra. Men han är också öppen för att moralen ska kunna få oss att samarbeta. Författaren är kritisk till Hobbes tanke att förnuftiga egoister av rent

egoistiska skäl skulle kunna skaffa sig en gemensam moral. Har författaren rätt i sin kritik av Hobbes?

5. Författaren beskriver två moderna idéer om hur förnuftiga egoister ändå skulle kunna fås att inse att de bör samarbeta frivilligt med varandra, också i situationer då det har en chans att lura varandra. Den ena idén (Axelrods) har att göra med att vi ändå i det verkliga livet möter varandra mer än en gång i liknande situationer och har en chans att straffa den som svek oss. Den andra idén (Gauthiers) har att göra med att vi kan se igenom varandra och avslöja varandras dåliga karaktär. Författaren är skeptisk till båda dessa idéer. Vad tror ni själva om saken?
6. Författaren menar att ett anständigt samhällsliv har som förutsättning ett genuint moraliskt handlande. Vi måste av moraliska skäl bry oss om varandra, också då vi inte har något att vinna på det för egen del. Han godtar samtidigt att samhället är i religiöst och moraliskt hänseende pluralistiskt. Han påstår med andra ord att vi kan leva fredligt tillsammans utan en gemensam värdegrund. Har han rätt i detta förmodande?

Kapitel 4: Konventioner och social jämvikt

1. Spelteorins jämviktsbegrepp spelar en viktig roll i detta kapitel (liksom i det föregående). Vad innebär det att två agenters handlande är i jämvikt?
2. I fångens dilemma kan två aktörer, vars handlade är i jämvikt, störta sig i fördärvet. I det här kapitlet introduceras ett annat spel, könskriget, där jämvikt för agenterna är bättre än icke jämvikt, men där det finns mer än en jämviktslösning, och där de olika aktörerna har motstridiga intressen: medan en jämviktslösning främst gynnar den ena aktören gynnar en annan jämviktslösning främst den andra. Båda fruktar kaos. Kan ni ge egna exempel på samma slags spel?
3. Ett centralt begrepp i detta kapitel är begreppet om en konvention. Vad är en konvention? Hur skiljer den sig till exempel från en ren vana?
4. Jämviktslösningar kan uppkomma genom att konventioner bildas, och har det skett kan aktörerna vara ”fast” i en viss lösning på sina problem, oavsett om de gillar det eller ej, menar Hume. Ligger det något i denna tanke? Kan ni ge egna exempel på detta?
5. En naturlig utgångspunkt för olika konventioner är ofta status quo, menade Hume. Hade han rätt i detta?
6. En förutsättning för att det ska vara förnuftigt för alla att hålla fast vid en rådande ordning, som uppkommit till följd av att vissa konventioner bildats, är att inte kaos för vissa framstår som bättre än status quo. Är det rimligt att tänka sig att det villkoret normalt är uppfyllt i ett samhälle? Eller är det bara uppfyllt i mycket speciella fall? Är det uppfyllt i Sverige idag?
7. Författaren menar att villkoret att den rådande ordningen gynnar alla (eller åtminstone de flesta) kan upphävas på två sätt: i ett jämlikt samhälle där jämnstarka individer lever, kan vissa individer utveckla en överlägsen styrka av något slag, och därmed bli benägna att rubba jämvikten (för att skaffa sig särskilda privilegier). Eller i ett ojämlikt samhälle kan den härskande eliten förlora sin styrkeposition, varvid den förtryckta majoriteten kan se skäl i att försöka rubba den rådande ordningen (för att skapa ett mera jämlikt samhälle). Ligger det något i detta resonemang? Kan det tillämpas på situationen i vårt land i dag? I så fall hur? På situationen i världen?

Kapitel 5: Kritik av rationalismen

1. I kapitlet redovisas kritik mot den rationalistiska beslutsmodellen. Vad går den rationalistiska beslutsmodellen mera precist ut på? Är det något ni känner igen från ert eget liv eller från politiken?
2. En fundamental tanke i den rationalistiska beslutsmodellen är att vi genom vårt handlande ska försöka maximera det förväntade

värdet av våra handlingar. Kan ni ge något eget exempel på hur denna beslutsmodell skulle kunna tillämpas?

3. En invändning mot den rationalistiska beslutsmodellen är att det behövs något slags intuitivt omdöme för att man alls ska kunna fatta beslut, också med stöd av den rationalistiska modellen. I annat fall ”kommer man inte igång” med tillämpningen av modellen. Tycker ni detta stämmer? Hur avgörande är det som kritik mot rationalismen?
4. En annan invändning mot den rationalistiska beslutsmodellen är att det kan gå illa i vissa sammanhang om man tillämpar den – i situationer av hot, i nära relationer, eller då snabba beslut måste fattas. Hur vägande tycker ni den invändningen är mot rationalismen?
5. En sista invändning mot den rationalistiska modellen går ut på att det kan finnas vissa situationer, där vi bör vara försiktiga. Det är i dessa situationer våghalsigt att försöka maximera förväntat värde. Även om rationalismen, konsekvent tillämpad, i det långa loppet leder till bra resultat, kan man fråga sig vad det har för betydelse i ett enstaka fall. Om man fattar fel beslut blir det kanske aldrig något långt lopp. Hur vägande är denna försiktighetsinvändning är mot rationalismen?

Kapitel 6: Optimism beträffande evolutionen

1. Det är vanligt att tänka sig att en ordning som överlevt under lång tid, och bestått svåra prövningar, inte gjort detta för intet. En sådan ordning måste äga vissa inneboende kvaliteter. Författaren är skeptisk till detta resonemang. Vad anser ni själva om det?
2. Det kan ibland kännas bekvämt att inte själv fatta beslut, utan överlåta detta till någon auktoritet (till exempel en politisk ledare). Enligt en konservativ tankegång är det också välbetänkt att handla på det sättet. Vad menar ni själva om saken?
3. Om du tycker det kan vara rimligt att överlåta beslut åt andra, tror du också att det finns (gudabenådade) experter på beslutsfattande, t.ex. i politiska sammanhang. Kan ni i så fall ge något samtida exempel på detta? Nämn en nu levande politiker som ni skulle vara beredda att låta föra er talan? Nämn någon i det förflutna, som ni anser ägde denna förmåga.
4. Enligt en annan konservativ tankegång är det bättre att försöka lösa problem ett i taget, som de uppkommer, än att ”gå till roten” med det onda. Håller ni med om detta? Kan ni så fall ge några egna exempel?
5. Ett (konservativt) alternativ till den rationalistiska beslutsmodellen är att hålla sig till invanda institutioner, lappa på dem snarare än förändra dem i grunden, och att låta experter ta hand om merparten av de politiska besluten. Skulle ni säga att det är så ungefär det går till i svensk politik idag? Eller sköts den snarare enligt den rationalistiska beslutsmodellen?
6. Författaren är skeptisk både till rationalismen och den traditionella, konservativa beslutsmodellen. Vad anser ni själva om saken? Om både rationalismen och traditionalismen bär behäftade med svagheter, vad ska man dra för praktisk slutsats av detta?

Kapitel 7: Har kollektiva storheter egenvärde?

1. Enligt ett konservativt argument formas vår karaktär och vår bild av vilka vi är av det samhälle där vi växer upp. Radikala samhällsförändringar hotar därmed att också rubba den bild vi har av oss själva. Tycker ni att detta stämmer?
2. Även om radikala samhällsförändringar kan medföra att de som lever i samhället som förändras, förändras med det, så behöver det ju inte innebära någon *försämring*. Förändringen kan lika gärna vara till det bättre. Är detta en bra invändning mot konservatismen?
3. Vissa konservativa tänkare har hävdat att kollektiva storheter som nationer, kulturer eller etniska grupper har egenvärde. Det är

därför fel att genomföra samhällsförändringar, som hotar nationers, kulturers eller etniska gruppers existens. Tycker ni att detta är ett bra argument mot radikala samhällsförändringar?

4. Då konservativa tänkare försvarat den egna nationens existens har de beskyllts för att vara, i en dålig mening, ”nationalister”, eller rent av främlingsfientliga. De har ibland försvarat sig med att de anser att också andra nationer har samma rätt att existera som den egna. Är det ett bra försvar, tycker ni?
5. Inom vissa former av djup ekologisk rörelse har påståendet framförts att existensen av arter eller hela system av arter och ekologiska system har egenvärde. Är den åsikten mera rimlig då den tillämpas på arter, system av arter och ekologiska system än då den tillämpas på nationer, kulturer eller etniska grupper?

Kapitel 8: Rättvisa och moralisk förtjänst

1. Enligt en viss form av konservativt tänkande bör samhället inrättas så att de som är moraliskt förtjänstfulla får de bästa positionerna och de som är mindre moraliskt förtjänstfulla de sämre positionerna. Tycker du själv att det ligger något i det argumentet?
2. Enligt samma form av konservativt tänkande bör straff utmätas, inte i avskräckande syfte, utan för att ge brottslingen vad han förtjänar. Tycker du att det ligger något i det resonemanget? Är du åtminstone beredd att gå med på att den som inte förtjänar att straffas inte heller ska straffas? Eller kan det också vara rätt att straffa den som är oskyldig, om ett sådant straff har en avskräckande verkan?
3. Antag för resonemangets skulle att läran om fördelning efter moralisk förtjänst är moraliskt acceptabel. Hur ska i så fall dagens svenska samhälle bedömas? Sker en fördelning efter förtjänst i vårt samhälle?
4. En svårighet med tanken om fördelning efter moralisk förtjänst hänger samman med att det är oklart om vi har en fri vilja. Om vi inte är fria att välja vår moraliska karaktär kan det framstå som orättvist om den som har en bra karaktär premieras. Vad anser du själv? Kan vi (i någon utsträckning) själva välja vår moraliska karaktär?
5. En annan svårighet med tanken om fördelning efter moralisk förtjänst hänger samman med att den bara är en i mängden av inflytelserika idéer om hur livets goda ska fördelas. Tanken om fördelning efter moralisk förtjänst konkurrerar med tankar som att den som drar störts nytta av något ska ha det, att livets goda ska fördelas jämlikt, eller med hänsyn tagen till rådande rättigheter osv. Vilken lära om rättvisa finner du själv vara den rimligaste? Vilka politiska slutsatser följer från den? Tycker du Sverige av idag är på det hela taget ett rättvist samhälle? Eller ett samhälle präglat av djupa orättvisor? Om det senare är fallet, vad bör man göra åt saken?

Får kopieras fritt.

Manus Torbjörn Tännsjö och Tomas Lappalainen
Bilda Förlag, Box 42053, 126 13 Stockholm
Tel. 08-709 04 00
kundtjanst@bildaforlag.se
www.bildaforlag.se

©2001 Bilda Förlag

ISBN 91-574-7440-0

BILDA FÖRLAG